

В. С. Новожилов, аспірант кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID ID: 0000-0003-1759-6800

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВТОРИННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ ЯК ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Кримінальний процесуальний кодекс України¹ (далі – КПК) у 2012 році вперше нормативно закріпив такі завдання кримінального провадження, як захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, забезпечення застосування виключно обґрунтованого процесуального примусу, забезпечення співрозмірності кримінальної відповідальності вчиненому правопорушенню, а також застосування належної правової процедури до суб'єктів кримінального провадження (ст. 2 КПК). Закономірним є те, що із плином часу наукові розробки в юриспруденції починають надавати огласу й дослідженню такі аспекти, які ще в недалекому минулому вважалися малозначимими або й узагалі перебували поза полем зору правників. Кримінально-процесуальне законодавство радянської України вимагало від правозастосовувачів боротьби зі злочинністю, передусім з антирадянськими елементами, що посягали на соціалістичний порядок і законність, а також на виконання директивних планів щодо розкриття злочинів. Зі здобуттям незалежності, прийняттям Основного Закону України у 1996 році кримінально-процесуальне законодавство піддалось значним еволюційним змінам, визначним етапом яких став новий підхід до диференціації кримінальної процесуальної форми, запроваджений КПК 2012 р.: відбулося суттєве збільшення кількості процесуальних дій сторін, які не можуть бути здійснені без отримання на них дозволу в межах судово-контрольного провадження, що, у свою чергу, установило високу планку охорони, а відтак, і гарантування прав, свобод та законних інтересів осіб, щодо яких можуть застосовуватися законні

обмеження в рамках кримінального провадження. Проте як чинний КПК, так і національна наука кримінального процесу й досі приділяє недостатньо уваги одному із загальних змістовних завдань кримінального провадження – відновленню особистої безпеки постраждалої особи. І хоча чинний КПК свого часу запровадив прогресивні новели щодо автодинамічного процесу отримання особою процесуального статусу потерпілого, передбачив нову процесуальну форму вирішення кримінально-правового спору – угоду про примирення між підозрюваним, обвинуваченим і потерпілим, яка на сьогодні є фундаментом подальшого розвитку відновного правосуддя у кримінальному процесі України, проте практика застосування норм КПК, розвиток правового регулювання кримінального провадження у державах Європейського Союзу надають емпіричну базу для продовження вдосконалення нормативних положень, що визначають модель системи кримінального провадження та місце й роль потерпілого в ній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У національній доктрині кримінального процесу проблематиці захисту й охорони потерпілого, нормативного забезпечення його процесуального статусу приділялася значна увага, зокрема, в наукових працях С. Є. Абламського, С. А. Альперта, І. В. Гловюк, С. В. Давиденко, О. В. Капліної, Н. В. Кобець, А. В. Лапкіна, І. В. Мудрак, А. О. Намумової, В. Т. Нора, В. Г. Пожара, О. Є. Соловйової, О. О. Сольонової, О. С. Старенького, В. М. Тертишника, О. І. Тищенко, І. А. Тітка, М. І. Тлепової, Л. В. Удалової, Д. В. Філіна та багатьох інших. Водночас питання попередження вторинної віктимізації під час кримінального провадження залишається малорозробленим: нещодавно було опубліковано статтю Н. В. Глинської, О. Г. Шило та О. В. Верхогляд-Герасименко «Проблеми ім-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс Законів № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.11.2020).

лементативні стандарти попередження вторинної віктимізації потерпілого в кримінальне процесуальне законодавство України»¹, яка стала однією з перших спроб у національному юридичному дискурсі привернути увагу до проблеми вторинної віктимізації у кримінальному процесі; крім цього, попередження вторинної віктимізації стало предметом аналітично-довідкових видань, здійснених за сприяння Європейського Союзу та інших західних партнерів². Утім, проблемні питання вторинної віктимізації є багатогранними, а відсутність законодавчої регламентації форм і засобів попередження такої підштовхує до подальшого наукового дослідження, у тому числі в аспекті забезпечення досягнення завдань кримінального провадження.

Відтак, **метою статті** є дослідження завдань кримінального провадження крізь призму прав, свобод та законних інтересів постраждалої особи і формування на основі висновків дослідження пропозицій для законотворців і правозастосовувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутнісним началом кримінального провадження є конфлікт, що виникає внаслідок об'єктивно існуючого або суб'єктивно стверджуваного кримінально протиправного (делінквентного) посягання. У ході кримінального процесу означений конфлікт оформлюється в юридичний спір, предметом якого є винуватість певної особи. Цей спір має двох суб'єктів – сторону обвинувачення та сторону захисту. Процесуальною основою конфлікту є твердження певної особи про вчинення ймовірним правопорушником кримінально протиправного діяння. Залежно від об'єкта кримінального правопорушення та передбачених законом суспільно небезпечних наслідків діяння шкода внаслідок учинення делінквентного посягання може завдатися або тільки громадським, суспільним чи державним інтересам, або й правам, свободам і законним інтересам окремої фізичної особи. В останньому випадку має місце існування постраждалої фізичної особи (потерпілого у розумінні матеріального кримінального права).

Відповідно до ст. 55 КПК кожна постраждала особа має право як отримати процесуальний статус

потерпілого (частинами 2, 3), так і відмовитися від цього (ч. 7). В останньому випадку постраждала особа в разі необхідності може бути залучена до кримінального провадження у процесуальному статусі свідка. Але незалежно від отримання постражданою особою процесуального статусу потерпілого загальним змістовним завданням кримінального провадження є відновлення особистої безпеки такої особи.

Питанню завдань кримінального провадження в аспекті забезпечення прав постраждалої особи присвячена преамбула Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам № R (85) 11 про положення потерпілого в рамках кримінального права та процесу від 28 червня 1985 року³, в якій сформовано низку ключових положень, актуальність та необхідність впровадження яких у практику залишається дотепер, а саме: те, що завдання системи кримінальної юстиції традиційно виражалися у поняттях, що, передусім, стосуються відносин між державою і правопорушником (абз. 2), і, в результаті, діяльність такої системи подеколи призводила до збільшення, а не до вирішення, проблем потерпілого (абз. 3); що *фундаментальною функцією правосуддя у кримінальних провадженнях (кримінальної юстиції) має бути задоволення потреб і гарантування інтересів потерпілого* (абз. 4)⁴ і що також важливо підвищувати впевненість потерпілого у правосудді у кримінальному провадженні і заохочувати співробітництво з ним, особливо в його можливості бути свідком (абз. 5), а для досягнення вказаного результату необхідно у системі кримінальної юстиції приділяти більше уваги фізичній, психологічній, матеріальній і соціальній шкоді, від якої постраждав потерпілий, і зважати на те, які кроки є бажаними для вирішення його потреб у зв'язку з такою (абз. 6), що заходи, спрямовані на досягнення цього результату, не обов'язково мають протирічити іншим завданням кримінального права та процесу, зокрема таким, як відновлення дії соціальних норм і ресоціалізації правопорушни-

³ Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure (Adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387th meeting of the Ministers' Deputies). Council of Europe Portal. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804dcca (дата звернення 16.11.2020)

⁴ Відзначимо, що з невідомої причини даний абзац преамбули відсутній у перекладі відповідної Рекомендації, розміщеному на сайтах Верховної Ради України (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127#Text) та Верховного Суду (URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_85_11_1985_06_28.pdf).

¹ Глинская Н В, Шило О Г, Верхогляд-Герасименко Е В 'Проблемы имплементации стандартов предупреждения вторичной виктимизации потерпевшего в уголовное процессуальное законодательство Украины' (2020) 14 (6) Всероссийский криминологический журнал 927–936 DOI: 10.17150/2500–4255.2020.14(6).927–936

² Див., наприклад, Човган В (ред) *Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики* (Видавничий дім «Артек», 2020) 206

ків, а можуть фактично сприяти у їх досягненні і, в результаті, примиренню між потерпілим і правопорушником (абз. 7), а тому потреби потерпілого мають враховуватися у більшій мірі протягом усіх стадій кримінального процесу (абз. 8).

На наш погляд, існує чотири загальні змістовні завдання кримінального провадження: (1) захист особи, громади та суспільства, Українського народу від діянь, кримінальна протиправність яких встановлена в Кримінальному кодексі України, (2) відновлення особистої, громадської та суспільної, національної безпеки, (3) справедливе вирішення спорів, що виникають у межах кримінального провадження, та (4) охорона прав, свобод та законних інтересів суб'єктів кримінального провадження. У тому випадку, коли склад кримінального правопорушення передбачає заподіяння шкоди певній особі, тобто існування постраждалої особи, то вказані загальні завдання у відповідному кримінальному провадженні конкретизуються щодо такої особи у такий спосіб: (1) особа, на яку спрямоване кримінально-протиправне посягання, має бути захищена від такого шляхом його недопущення чи перепинення; (2) хід і результат кримінального провадження має сприяти відновленню особистої безпеки постраждалої особи; (3) як публічно-правовий спір між постраждалою особою та державою з однієї сторони та підозрюваним, підсудним щодо відповідної сатисфакції шляхом застосування співмірного вчиненому покарання, так і приватно-правовий спір між постраждалою особою та підозрюваним, підсудним щодо відшкодування завданої фізичної, психічної, психологічної, майнової, емоційної чи соціальної шкоди у межах кримінального провадження чи спір між постраждалою особою і органом кримінальної юстиції щодо процесу здійснення досудового чи судового кримінального провадження мають бути справедливо вирішені; (4) як загальноправові, так і кримінальні процесуальні права, свободи та законні інтереси постраждалої особи мають належним чином охоронятися під час кримінального провадження.

Окреслені загальні завдання кримінального провадження досягаються шляхом вирішення більш конкретних, особливих чи спеціальних завдань. Особливими є завдання, що не стосуються усього кримінального провадження, а спеціальні – це завдання, що виникають внаслідок існування певної специфіки у деяких груп кримінальних проваджень. У випадку, якщо кримінальне про-

вадження стосується кримінального правопорушення, яким було заподіяно шкоду, то щодо постраждалої особи кримінальне провадження має вирішити певні спеціальні завдання, зокрема: (1) попередити вторинну віктимізацію постраждалої особи, що може настати у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження, та (2) забезпечити результативне та ефективне відшкодування фізичної, психологічної, психічної, емоційної, соціальної шкоди, компенсацію майнової шкоди, і сатисфакцію постраждалій особі.

Узагалі теорія права за критерієм механізму реалізації свободи особи та характеру зобов'язань держави поділяє права людини на негативні та позитивні: негативні права людини вимагають передусім невтручання держави в їх реалізацію, а позитивні права людини – більш активної забезпечувальної діяльності з боку державних органів; у тій чи іншій мірі вказаним правам людини кореспондують позитивні зобов'язання держави, які спрямовані на сприяння їх реалізації, забезпечення ефективного механізму юридичного захисту та запобігання їх порушенню третіми особами¹. Г. О. Христова, уніфікуючи підходи до типології зобов'язань держави стосовно прав людини, наводить визнану трирівневу типологію, яка складається із зобов'язання держави поважати, захищати і забезпечувати (сприяти реалізації)², а також узагальнює практику Європейського суду з прав людини, відповідно до якої ЄСПЛ сформулював низку ключових позитивних зобов'язань держави за Конвенцією Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема обов'язок захистити потенційних жертв, щодо яких завідомо для держави існує нагальний ризик вчинення злочинних діянь з боку приватних осіб, а також обов'язок провести розслідування,³ та ін. Якщо поглянути на кримінальний процес під наведеним кутом зору, то можна запропонувати думку, за якої кримінальне провадження є обов'язковою правовою формою реалізації позитивних зобов'язань держави, що виникають у зв'язку з існуванням твердження про готування, замах на порушення або вчинене порушення особистих чи колективних

¹ Петришин О В, Христова Г О *Каталог прав людини. Загальна теорія права: підручник.* (Право, 2020) 466

² Христова Г О 'Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини' (дис докт юрид наук, Нац юрид ун-т ім Ярослава Мудрого, 2019) 64–66 <http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Xristova/d_Xristova.pdf> (дата звернення: 08.01.2021).

³– 154.

прав чи свобод у відповідному правопорядку, якщо таке порушення формально та фактично є кримінально караним.

За означеного розуміння імперативні двосторонні правовідносини між ієрархічно найвищою державою та підлеглим правопорушником трансформуються у тристоронні імперативні правовідносини: ієрархічно найвищі особи, правам, свободам чи законним інтересам яких було завдано шкоду (у т.ч. громада, суспільство, Український народ) – зобов'язані щодо таких осіб компетентні й уповноважені державні органи кримінальної юстиції, які водночас є ієрархічно домінуючими щодо правопорушника – та власне підлеглий правопорушник¹. За такого підходу важливим у кримінальному провадженні стає не лише встановлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, та притягнення її до кримінальної відповідальності, а й установавання завданої постраждалій особі шкоди, недопущення її розширення та забезпечення відновлення безпеки щодо охоронюваних прав, свобод і законних інтересів постраждалої особи, на які було спрямоване делінквентне посягання. При цьому навіть класичне розуміння кримінального процесу може розглядатися як виконання державою через органи кримінальної юстиції її позитивних зобов'язань – сприяти реалізації права потерпілого на компенсацію і сатисфакцію шляхом просування кримінального провадження.

Кримінальні процесуальні правовідносини, які виникають між постраждалою особою, потерпілим й іншими суб'єктами кримінального провадження, за критерієм їх ініціювання можна умовно поділити на такі, що виникають у силу норми права, та такі, для виникнення яких необхідне волевиявлення постраждалої особи². Із позиції постраждалої особи її кримінальні процесуальні права у першому випадку будуть *реактивними*, тобто такими, що реалізуються за допомогою реакції інших суб'єктів кримінального провадження (*наприклад, право на повагу до гідності, право на на-*

лежне інформування про кримінальні процесуальні права та хід кримінального провадження та ін.), а в другому – *проактивними*, тобто такими, які реалізуються тільки залежно від активного бажання їх здійснення потерпілим.

Забезпечення реактивних прав постраждалої особи складає зміст *процесуальних гарантій*, тобто недопущення порушень прав такої особи та створення умов і неперешкоджання реалізації проактивних прав; реактивні права забезпечуються органами кримінальної юстиції на основі відповідних кримінальних процесуальних норм. Проактивні права потерпілого, передусім, визначаються *кримінальною процесуальною формою*, а тому хоча фактичне втілення в життя таких проактивних прав потерпілого є обов'язком органів кримінальної юстиції, але забезпечення проактивних прав покладається на законодавчий орган, який при конструюванні нормативної моделі системи кримінального процесу зобов'язаний передбачити відповідні кримінальні процесуальні форми для проактивної участі потерпілого у кримінальному провадженні.

Кожна постраждала від делінквентного посягання особа має абсолютне право на припинення страждань, тобто на негайне перепинення і недопущення в майбутньому завдання такій особі фізичної, психічної, психологічної, емоційної, майнової чи соціальної шкоди. На жаль, навіть після закінчення чи перепинення, власне, кримінально-протиправного посягання жертва може продовжувати відчувати та зазнавати різного роду шкоди, яка хоч і не є прямим результатом такого посягання, дій винуватої особи, але спричинена, є явно похідною від події кримінального правопорушення. Можливість завдання постраждалій особі такої похідної шкоди називається вторинною віктимізацією.

Відповідно до п. 1.3 додатку до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Rec(2006)8 про надання допомоги потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 р.³ (*далі – додаток до Рекомендації КМ РЄ Rec(2006)8*) вторинна віктимізація означає віктимізацію, яка виникає не як безпосередній результат злочинного діяння, а спричиняється реакційними діями інститутів та окремих осіб щодо такого потерпілого. Інколи,

¹ *Примітка.* При цьому така ідеальна модель на практиці ускладнюється двостороннім рівноцінним обов'язком органів кримінальної юстиції як щодо постраждалої особи, так і щодо імовірного правопорушника, оскільки внаслідок презумпції невинуватості підозрюваний, підсудний має право на забезпечення своїх негативних прав людини на загальних підставах, доки його вину не буде встановлено поза розумним сумнівом вироком суду, який набрав законної сили.

² *Примітка.* В останньому випадку така постраждала особа, як правило, перебуватиме у процесуальному статусі потерпілого.

³ Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2006 at the 967th meeting of the Ministers' Deputies). Council of Europe Portal. URL: <https://rm.coe.int/16805afa5c> (дата звернення 16.11.2020)

вторинну віктимізацію називають чи перекладають як повторну¹, проте це є некоректним, оскільки повторна віктимізація, на відміну від вторинної, має місце у випадку, коли та ж сама особа страждає від більш ніж одного епізоду (випадку) кримінального діяння протягом певного періоду (п. 1.2 додатку до Рекомендації КМ РЄ Rec(2006)8).

Чинники, що сприяють вторинній віктимізації, є доволі обширними: це й психіко-психологічні особливості особистості постраждалої особи, обставини, що впливали на формування цих особливостей (походження, майновий стан, стать, вік, раса, етнічне походження та ін.), а також джерела вторинної віктимізації. Останні складаються зі сприйняття та внутрішньої реакції постраждалої особи на подальшу поведінку власне правопорушника, інших приватних осіб, а також посадових осіб органів публічної влади, у тому числі органів кримінальної юстиції. Тому варто виділяти вторинну віктимізацію, причиною якої є кримінальне провадження (залучення постраждалої особи до кримінальних процесуальних дій, відкрите судове засідання, відкриття матеріалів іншим учасникам тощо), від вторинної віктимізації, причиною якої є позапроцесуальна поведінка осіб. Недопущення, попередження саме кримінальної процесуальної вторинної віктимізації, на наш погляд, є спеціальним завданням кримінального провадження, тобто завданням усякого кримінального провадження, що стосується кримінального правопорушення, яким було завдано шкоду певній фізичній особі.

Згідно з принципами додатку до Рекомендації КМ РЄ Rec(2006)8 держави мають забезпечити ефективно визнання та дотримання прав потерпілих у зв'язку з їхніми правами людини; зокрема, вони мають поважати право потерпілих на безпеку, гідність, особисте та сімейного життя та визнавати негативні наслідки злочину для потерпілих (п. 2.1); при цьому надання потерпілому відповідних по-

слуг та вжиття відповідних заходів не має залежати від установлення особи, що вчинила кримінально каране діяння, її затримання, кримінального переслідування чи засудження (п. 2.3).

Як бачимо, опікування постраждалої особи – діяльність ширша, аніж просто кримінальна процесуальна. Так у п. 3.3 додатку до Рекомендації КМ РЄ Rec(2006)8 указано, що потерпілим необхідно забезпечити максимально можливий захист від вторинної віктимізації, і це, безперечно, стосується і завдань кримінального провадження, але сам додаток до Рекомендації КМ РЄ Rec(2006)8 зосереджується не стільки на процесуальних, скільки на адміністративних, сервісно-соціальних аспектах: функціонування служб із надання підтримки постраждалим особам (розділ 5 додатку), захисту потерпілих від повторної віктимізації, у тому числі після відбування засудженим покарання (розділ 10 додатку), інформування громадськості щодо наслідків злочинів (розділ 16 додатку) тощо. Останніми роками означені напрями здійснення державної політики актуалізуються, адже відкриваються комунальні та державні спеціалізовані центри запобігання та протидії насильству, розширюється мережа мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Та й у межах кримінального провадження можуть бути запроваджені нові механізми, які зможуть більш ефективно попереджувати вторинну віктимізацію.

Для попередження вторинної віктимізації, передусім, кримінальна процесуальна діяльність дізнавача, слідчого чи прокурора має розглядатися як така, що спрямована на захист, охорону і відновлення безпеки потерпілої особи, а також на вирішення публічно-приватного кримінального спору. Радянська концепція захисту інтересів держави не відповідає сучасному праворозумінню начал державності, якими є суспільний договір й інтереси бенефіціара механізму держави – Українського народу. Це ж у повній мірі стосується зміщення акцентів із державного обвинувачення на публічне – тобто на обвинувачення від імені Українського народу, громади і їх складових – окремих постраждалих осіб. Упровадження в дійсність національної системи кримінального правосуддя зазначених цінностей доцільно розпочати з актуалізації досліджень нормативних підходів до врегулювання прав і свобод постраждалих від кримінально-протиправних дій та відновного правосуддя у кримінальному провадженні, які застосовуються у державах-членах Європейського Союзу.

¹ Наприклад, в абзаці 4 п. 3 ст. 18 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, URL: <https://rm.coe.int/168008482e>) указано, що сторони мають забезпечити те, щоб заходи, які вживаються згідно з главою IV, мали на меті уникнення вторинної віктимізації (aim at avoiding secondary victimisation). Проте в офіційному перекладі цієї Конвенції українською мовою, який було підготовлено для здійснення ратифікації парламентом, вторинну (secondary) віктимізацію помилково перекладено як повторну (Див. текст міжнародного договору 12.11.2016 – 'Проект Закону про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами' (Верховна Рада України) <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492>

Крім рекомендацій щодо потерпілого, напрацьованих у рамках Ради Європи, визначної уваги заслуговує обов'язкова для кожної держави-члена Європейського Союзу Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу №2012/29/EU від 25 жовтня 2012 р., яка встановлює мінімальні стандарти прав, підтримки і захисту потерпілих від злочину і замінює Рамкове рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/JHA¹ (далі – Директива ЄС про потерпілих), оскільки в ній комплексно визначено й урегульовано, як саме демократичним європейським державам належить забезпечувати права, свободи й законні інтереси особи, постраждалої від кримінально протиправного діяння.

Директива ЄС про потерпілих складається з преамбули (у т.ч. 72-х мотивів декларативної частини) і 6 глав із 32-ма статтями. Деякі з передбачених Директивою ЄС про потерпілих права на високому рівні забезпечені чинними нормами КПК. Наприклад, право потерпілого на отримання підтвердження реєстрації заяви про кримінальне правопорушення, а також обов'язкове надання такій особі письмового витягу з ЄРДР про внесення відомостей до нього про кримінальне правопорушення (п. 1 ч. 2 ст. 55, частинами 1, 4 ст. 214 КПК) є прикладом, коли національне процесуальне законодавство деталізує процедуру забезпечення права, яке визначене в п. 1 ст. 5 Директиви ЄС про потерпілих, відповідно до якого «держави-члени ЄС мають забезпечити стан, за якого потерпілі отримують письмове повідомлення на їхню формальну заяву про кримінальне правопорушення, подану ними до уповноваженого органу, в якому зазначено базові елементи відповідного кримінального правопорушення». Вимоги до змісту такого письмового повідомлення встановлені у мотиві 24 декларативної частини преамбули Директиви ЄС про потерпілих: «вид злочину, час і місце, будь-які збитки чи шкода, завдані злочинцем, номер провадження і час та місце здійснення повідомлення про злочин для того, щоб таке письмове повідомлення могло слугувати доказом про те, що про цей злочин було заявлено, зокрема, у зв'язку з подачею заяви до страховика». Уся зга-

дана інформація надається потерпілому у формі витягу з ЄРДР².

Директива ЄС про потерпілих значну увагу приділяє забезпеченню мовної комунікації потерпілого (мотиви п. 3 ст. 5, ст. 7): наприклад, вимоги ст. 7 Директиви цілком відповідають національній нормі про те, що потерпілий має право безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження (п. 9 ч. 1 ст. 55 КПК). Але норми КПК не передбачають права потерпілого на отримання документів (хоча б деяких) у перекладі рідною чи іншою мовою, якою володіє потерпілий, безоплатно: ч. 4 ст. 29 КПК передбачає надання таких документів у перекладі тільки сторонам кримінального провадження, до яких потерпілий, за загальним правилом, не належать, або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; водночас п. 3 ст. 5 Директиви ЄС про потерпілих визначає обов'язок держав-членів ЄС забезпечити отримання потерпілим, який не розуміє чи не говорить мовою відповідного уповноваженого органу, на його вимогу безкоштовного перекладу письмового повідомлення щодо заяви про кримінальне правопорушення мовою, яку він розуміє. Це ж стосується і перекладу, як мінімум, будь-якого рішення, яким закінчується кримінальне провадження щодо кримінального правопорушення, від якого постраждав потерпілий (п. 3 ст. 7 Директиви ЄС про потерпілих). При цьому в п. 8 ст. 7 Директиви ЄС про потерпілих зазначається, що усний і письмовий переклад не мають нерозумно затягувати кримінальне провадження³.

Попередженню і протидії вторинній віктимізації присвячено значну частину Директиви ЄС про потерпілих (мотиви 9, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58 декларативної частини преамбули, статті 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24). Згідно зі ст. 18 Директиви ЄС про потерпілих держави-члени ЄС, не обмежуючи

² ст. 214 КПК, п. 3 підрозділу 4 розділу I Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженого Наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 №298

³ Відзначимо, що за мотивом 36 декларативної частини преамбули Директиви ЄС про потерпілих факт того, що потерпілий говорить мовою, яка не є широко розповсюджена, не може сам по собі бути підставою визнання того, що усний чи письмовий переклад затягнуть кримінальне провадження у поза розумний строк.

¹ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA // OJ L 315, 14.11.2012, p. 57–73. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029> (дата звернення 17.11.2020)

права сторони захисту, мають забезпечити доступність заходів щодо захисту потерпілих і членів їх сім'ї від вторинної і повторної віктимізації, від погроз і від помсти, включаючи заходи протидії ризикам емоційної чи психологічної шкоди і захисту гідності потерпілих під час допитів і надання показань під присягою. За необхідності такі заходи мають також включати процедури, що встановлені національним законом для фізичного захисту потерпілих і членів їх сім'ї.

У мотиві 52 декларативної частини преамбули Директиви ЄС про потерпілих пропонуються такі засоби для захисту схоронності і гідності потерпілих від вторинної, повторної віктимізації, погроз чи помсти: (1) превентивні тимчасові заборонні судові рішення (англ. *interim injunction* – це спеціальний інститут на кшталт ухвал про забезпечення позову в інших видах судочинства; його особливістю є тимчасовий характер, оперативність прийняття рішення і можливість прийняття судом без забезпечення змагальної процедури; деякі заходи забезпечення кримінального провадження є своєрідними превентивними тимчасовими заборонними судовими рішенням, наприклад, арешт майна, однак кримінальне процесуальне право України не передбачає спеціальних інститутів, які дозволяють оперативно приймати спеціальні судові рішення, спрямовані на захист потерпілого від взаємодії чи дій конкретних осіб чи обставин); (2) захисні накази (*protection orders*) – імовірно мають на увазі рішення уповноважених осіб про здійснення щодо потерпілого заходів забезпечення безпеки; (3) обмежувальні судові накази (ухвали) (*restraining orders*) – встановлена судом чи слідчим суддею пряма заборона для визначеної особи вчиняти певні дії (наприклад, спілкуватися з потерпілим, підходити до потерпілого на близьку відстань тощо). Вважаємо, що задля попередження вторинної чи повторної віктимізації, погроз чи помсти потерпілому перелік заходів забезпечення кримінального провадження може бути доповнений спеціальним заходом забезпечення, який би за доступними механізмами був аналогічний обмежувальному припису стосовно кривдника, що передбачений ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»¹, оскільки на сьогодні такий обмежувальний припис

у кримінальному провадженні може застосовуватися тільки щодо підозрюваного, обвинуваченого (але не щодо особи, яку потерпілий вважає винною у завданні шкоди) і лише за процедурою обрання чи зміни запобіжного заходу, за ініціативою суду в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, у спосіб застосування обмежувальних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК. При цьому потерпілий позбавлений можливості самостійно звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням про застосування обмежувальних заходів, так само, як і позбавлений можливості клопотати перед слідчим суддею, судом про їх продовження у випадку, якщо сторона обвинувачення не порушувала питання про продовження чи зміну запобіжного заходу. Також недоліком запровадження обмежувальних заходів до КПК варто назвати відсутність згадки про необхідність оцінки потреби застосування таких заходів слідчим чи прокурором при підготовці клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 184 КПК).

Більшість інших засобів попередження вторинної віктимізації, передбачених Директивою ЄС про потерпілих, стали предметом нормативної роботи, виконаної у межах Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (далі – КМЄС). Представлені комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності Пропозиції КМЄС щодо внесення змін до КПК містять окремий розділ 12 «Процесуальні заходи захисту від вторинної віктимізації – усі потерпілі та спеціальна категорія вразливих потерпілих»², що у певних джерелах отримав схвальний відгук³. Дійсно, згадані пропозиції заслуговують на позитивну оцінку, оскільки мають на меті наближення українського законодавства до законодавства ЄС, а більшість запропонованих норм якраз відтворюють положення Директиви ЄС про потерпілих: передбачають запровадження нового суб'єкта кримінального провадження – особу, яка надає підтримку потерпілому (імплементує п. 3 ст. 3 Директиви), пропонують конкретні механізми, спрямовані на уникнення контактів між потерпілим і правопорушником (імплементує ч. 1 ст. 19 Директиви), деталізують

² Пропозиції КМЄС щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу (Комітету з питань правоохоронної діяльності) <<http://komzakopr.rada.gov.ua/uploads/documents/31985.pdf>> (дата звернення 29.01.2021).

³ Див., наприклад, Човган В (ред) *Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики* (Видавничий дім «Артек», 2020) 6, 138, 141.

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII, з наступними змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 29.01.2021).

процедуру допиту й освідчування потерпілого з урахуванням вимог Директиви (ст. 20), встановлюють спеціальні захисні механізми для забезпечення права на приватне життя потерпілого (імплементує ст. 21 Директиви), визначають обов'язковість здійснення допиту малолітнього чи неповнолітнього потерпілого під час досудового розслідування за процедурою ст. 225 КПК для уникнення повторного допиту під час судового провадження (імплементує пп. «а» п. 1 ст. 24 Директиви)¹, пропонують уведення поняття вразливого потерпілого та відповідні процесуальні права для такого (імплементує ст. 23 Директиви) та ін.

Відзначаючи загальний позитивний вплив Пропозицій КМЄС щодо вторинної віктимізації, необхідно вказати на їх певні вади. Директиви ЄС є загальнообов'язковими нормативно-правовими актами для всіх держав-членів ЄС, при цьому національні правопорядки держав-членів ЄС часто доволі сильно різняться. Тому кожна директива ЄС потребує професійної транспозиції (перенесення) її положень до національного права і практики. Найчастіше транспозиція передбачає деталізацію положень відповідної директиви, які враховуватимуть особливості конституційного устрою, правоохоронної системи, обсягу процесуальних прав тощо. На жаль, підхід до імплементації у кримінальне процесуальне право України положень Директиви ЄС про потерпілих, який застосовується у Пропозиціях КМЄС, має недостатньо глибокий характер та потребує вдосконалення. Наприклад, Пропозиції КМЄС передбачають виділення з-поміж осіб у процесуальному статусі потерпілих привілейованої групи – вразливих потерпілих, які наділятимуться реактивними правами і потребуватимуть більшого обсягу позитивних дій; і якщо віднесення до вразливих потерпілих малолітніх чи неповнолітніх потерпілих, потерпілих із певними вадами, потерпілих від конкретних видів кримінальних правопорушень, які є особливо вразливими для гідності особи (кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти волі особи в частині торгівлі та ін.) не викликає занепокоєнь, то визначення вразливим потерпілим фізичної особи, яка «*є потерпілою від злочину, вчиненого із застосу-*

ванням насильства або погрозою його застосування, якщо існує підвищений ризик вторинної віктимізації через вік, стать, расу, національність, сексуальну орієнтацію, релігію, стан здоров'я, психічну незрілість, нездатність до самовираження або поточні життєві обставини або відносини та залежність від особи, яка підозрюється у вчиненні злочину», викликає сумнів, адже відкритим є питання процедури визначення існування підвищеного ризику та інших обставин, а такі у Пропозиціях КМЄС не передбачені. Проте основи такої процедури закладені в самій Директиві ЄС про потерпілих, а саме у ст. 22 «Індивідуальна оцінка потерпілих для встановлення спеціальних потреб у захисті», яка передбачає обов'язок держав-членів ЄС забезпечити отримання потерпілим *вчасної та індивідуальної оцінки, відповідно до національних процедур*, для встановлення спеціальних потреб у захисті і визначення, чи отримують і до якої міри потерпілі можуть отримати користь від спеціальних заходів у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження, у зв'язку з їх особливою вразливістю до вторинної і повторної віктимізації, погроз і помсти. Диференційований підхід до кожного потерпілого, який передбачає Директива ЄС про потерпілих, із невідомих причин не став предметом проекту імплементації КМЄС. Хоча якраз сама процедура такої індивідуальної оцінки потерпілого на предмет вразливості, на нашу думку, має бути розвинута першочергово в межах української кримінальної процесуальної системи.

Іншим прикладом може слугувати норма про заборону на розголошення відомостей у кримінальному провадженні, в якій знаходимо згадку, що такі, як виняток, можуть бути оприлюднені, «*якщо громадський інтерес до них переважає захист приватного життя особи*». Таку ж норму знаходимо у мотиві 46 декларативної частини преамбули та пп. «е» п. 1 ст. 12 Директиви ЄС про потерпілих, однак у Директиві описуються права конкретного суб'єкта – потерпілого, а КПК має передбачати процедуру визначення того, чи переважає громадський інтерес захист приватного життя постраждалої особи та на які зовнішні ознаки, показники має орієнтуватися правозастосувач, який уповноважений приймати рішення про переважання громадських інтересів і т.д., однак і в цьому випадку такої процедури не передбачено у Пропозиціях КМЄС. Або ж доволі має місце односторонній підхід до встановлення обмежень розповсюдження інформації у засобах масової інформації, застосований

¹ Примітка. Цікавим є положення мотиву 41 декларативної частини преамбули Директиви ЄС про потерпілих, яке встановлює правову презумпцію про те, що «право потерпілого бути вислуханим має розглядатися як таке, що було забезпечено, у випадку існування заборони потерпілому надавати показання чи пояснення письмово».

у Пропозиціях КМЄС, при існуванні у Директиві ЄС про потерпілих окремого пункту, який значно м'якше визначає відповідні заходи: «для захисту права на приватне життя, недоторканність особи і персональних даних потерпілого держави-члени ЄС, поважаючи свободу слова й інформації і свободу та плюралізм засобів масової інформації, мають заохочувати засоби масової інформації до застосування заходів саморегулювання» (п. 2 ст. 21).

Найефективнішим засобом попередження вторинної віктимізації під час кримінального провадження є створення умов, за яких постраждала особа відчуває себе впевнено. Невпевність, страх виникають за умов невизначеності, незнання, відсутності обізнаності, тому знаковим є те, що першим правом потерпілого у Директиві ЄС про потерпілих зазначено право розуміти та отримати розуміння (ст. 3), та й глава 3 «Участь у кримінальному провадженні» розпочинається ст. 10 «Право бути почутим», яка встановлює обов'язок держав-членів ЄС забезпечити стан, за якого потерпілі мають можливість бути почутими у ході кримінального провадження і можуть надавати докази. Попередження вторинної віктимізації необхідно розпочинати із першої взаємодії органів кримінальної юстиції з постраждалою особою. Одним зі способів такого є здійснення інформування про права та обов'язки потерпілого у кримінальному провадженні та вичерпне роз'яснення таких. Для цього абз. 2 ч. 2 ст. 55 КПК передбачає обов'язкове вручення потерпілому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. Інформування потерпілого про його права є ключовою процесуальною дією, оскільки таке складає передумову для реалізації потерпілим проактивних прав, а також можливість за допомогою заяв чи скарг домогатися реалізації реактивних прав від уповноважених осіб.

КПК не передбачає вимог до структури чи змісту пам'ятки про процесуальні права та обов'язки потерпілого чи уповноважувальної норми про затвердження зразка такої певним органом, що, на нашу думку, є значною прогалиною, оскільки не відбувається уніфікації процедури: кожен окремих підрозділ органу досудового розслідування, органу дізнання чи прокуратури можуть мати свої власні пам'ятки. На практиці зміст пам'ятки зводиться до змісту статей 56, 57 КПК, а в академічних джерелах знаходимо згадку про необхідність інформування щодо окремих спеціальних прав потерпілого

під час усного роз'яснення¹. У п. 1 ст. 4 Директиви ЄС про потерпілих «Право отримати інформацію з першого контакту з уповноваженим органом» хоча й не визначається конкретний спосіб інформування (усний чи письмовий), обсяг і детальність, проте надається чіткий перелік обставин, щодо яких потерпілий має отримати відомості без невиправданої затримки від уповноваженого органу (як до, так і під час кримінального провадження), а саме: (а) інформацію про вид підтримки, яку може отримати потерпілий, і від кого, включаючи, коли потрібно, базову інформацію про доступ до медичної допомоги, будь-якої підтримки спеціаліста, включаючи психологічну підтримку, та доступ до альтернативного житла; (б) інформацію про процедури подання заяви про кримінальне правопорушення і роль потерпілого у зв'язку з такими процедурами; (с) інформацію про те, як і за яких умов потерпілий може отримати захист, включаючи заходи захисту; (д) інформацію про те, як і за яких умов потерпілий може отримати доступ до правничої консультації, правничої допомоги і порад будь-якого іншого виду; (е) інформацію про те, як і за яких умов потерпілий може отримати компенсацію за спричинену шкоду; (ф) інформацію про те, як і за яких умов потерпілий наділяється правом на усний і письмовий переклад; (г) у випадку, якщо потерпілий постійно проживає в іншій державі-члені ЄС, ніж де було вчинено кримінальне правопорушення, інформацію про те, які спеціальні заходи, процедури чи приготування доступні для захисту своїх інтересів у державі-члені ЄС, в якій відбувся перший контакт з уповноваженим органом; (х) інформацію про доступні процедури для подання скарг у випадку недотримання уповноваженим органом, який здійснює свої повноваження в межах кримінального провадження, прав потерпілого; (і) інформацію про контактні дані для зв'язку щодо справи потерпілого; (j) інформацію про доступні сервіси відновного правосуддя; (к) інформацію про те, як і за яких умов потерпілий може отримати відшкодування витрат, що виникли внаслідок його участі у кримінальному провадженні.

Зазначене дозволяє стверджувати про необхідність обов'язкового зазначення у пам'ятці про процесуальні права та обов'язки потерпілого відповідних положень КПК, розміщених у главах 9 «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримі-

¹ Практикум зі складання процесуальних документів : навч. посібник. 2-е вид., перероб. і доп. (Ліра ЛТД, 2017) 23–26.

нальному провадженні, цивільний позов, виплата винагороди викривачу», 26 «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування», 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» та ін. При цьому мова йде не про механічне копіювання норм права, які через особливості юридичної мови не завжди адаптовані для легкого сприйняття пересічною особою, а про адаптацію такої інформації – графічно, спрощеним текстом тощо. Цей аспект згадується і в Директиві ЄС про потерпілих: інформація і поради мають надаватися уповноваженим органом «простою та доступною мовою» (мотив 21 декларативної частини преамбули).

Звернемо увагу на те, що більшість прав, передбачених у Директиві ЄС про потерпілих, є реактивними. Оскільки реактивні права потерпілого передбачають відповідну діяльність уповноважених осіб, то справедливим буде твердження, що за наявності широких дискреційних повноважень більшість реактивних прав потерпілих можуть забезпечуватися не стільки правовими, скільки організаційними (рідше матеріально-технічними) засобами. Наприклад, хоча жоден нормативно-правовий акт прямо не визначає змісту пам'ятки про процесуальні права та обов'язки потерпілого, однак правозастосувач є вільним у реалізації припису КПК щодо формування змісту і вручення такої пам'ятки (володіє дискрецією), а тому на сьогодні відсутні правові перепони у фактичному впровадженні у практику здійснення кримінального провадження положень п. 1 ст. 4 Директиви ЄС про потерпілих. Вважаємо, що те саме є справедливим для більшості прав, передбачених у Директиві ЄС про потерпілих, у тому числі в частині захисту потерпілих зі спеціальними потребами у захисті: здійснення опитування потерпілого у приміщеннях, створених чи пристосованих для цієї мети (пп. «а» п. 2 ст. 23), може забезпечуватися компетенцією відповідних органів у частині матеріально-технічного забезпечення своєї діяльності; здійснення опитувань потерпілого професіоналами чи за сприяння професіоналів, які підготовлені для цієї мети (пп. «b» п. 2 ст. 23) може забезпечуватися організаційними повноваженнями керівників відповідних органів; здійснення всіх опитувань потерпілого однією і тією особою, крім випадків, коли це є несумісним з якісним відправленням правосуддя (пп. «с» п. 2 ст. 23) так само може забезпечуватися організаційними засобами, як і здійснення опитувань потерпілих від сексуаль-

ного насильства, насильства на ґрунті статі чи насильства у близьких відносинах, особою тієї ж статі, що й потерпілий, крім таких, які проводяться прокурором чи суддею, якщо це є бажанням потерпілого, у випадку, якщо це не завдасть шкоди ходу кримінального провадження (пп. «d» п. 2 ст. 23). Тому значна кількість положень Директиви ЄС про потерпілих зосереджені саме на підготовку кваліфікованих, фахових і професійних кадрів (мотиви 53, 61, 63 декларативної частини преамбули, статті 1, 25), адже саме від їх діяльності, поведінки, взаємодії з постраждалою особою і розсуду залежить ефективність попередження вторинної віктимізації.

Водночас правове закріплення відповідних засобів попередження вторинної віктимізації – реактивних прав потерпілого – є бажаним, тому що не лише уточнює межі і підстави для процесуальної дискреції уповноважених осіб, а й, що незрівнянно більш важливо, встановлює нормативну підставу для постраждалої особи домагатися дотримання, поваги до її прав, а у випадку порушення таких – на оскарження відповідних рішень, дії чи бездіяльності.

На відміну від реактивних прав, проактивні права потерпілого можуть існувати та забезпечуватися тільки у випадку їх прямого передбачення у кримінальному процесуальному законі, а їх обсяг залежить від типу і розвиненості моделі національної системи кримінального процесу. Указані обставини влучно викладені в мотиві 20 декларативної частини преамбули Директиви ЄС про потерпілих: «Роль потерпілого у системі кримінальної юстиції і можливість брати активну участь у кримінальному провадженні різняться між Державами-членами, залежно від національної системи, і визначається одним чи кількома критеріями: чи національна система надає правовий статус сторони кримінального провадження; чи на потерпілого покладено правовий обов'язок або він може бути запрошений до активної участі у кримінальному провадженні, наприклад як свідок; та/чи потерпілий володіє правовим статусом за національним законом, який дозволяє брати активну участь у кримінальному провадженні, якщо особа бажає цього, у випадку, коли національна система не надає потерпілому правовий статус сторони кримінального провадження». Україна належить до третього випадку, оскільки, за загальним правилом, потерпілий не належить до сторони обвинувачення (а під час досудового розслідування

потерпілий за жодних обставин не може розглядатися як сторона), а тому виникає низка теоретико-практичних питань щодо правової природи діяльності потерпілого щодо формування доказів, у тому числі речових доказів і документів, які ним подаються на підтвердження заяви про вчинення кримінального правопорушення, підтвердження завданої шкоди, а також можливість надання потерпілим доказів (речових доказів, документів, висновків експерта) у суді і процесуальне оформлення надання потерпілим доказів під час досудового розслідування після його початку. Вирішення означених питань виходить за межі предмета цієї статті. Однак варто зазначити, що діяльність сторони обвинувачення у кримінальних провадженнях, у яких прямим результатом кримінально протиправного діяння було заподіяння шкоди певній особі, має розглядатися як діяльність, у тому числі, в інтересах такої особи. Тому на практиці та нормативному рівні проактивні дії потерпілого щодо самостійного встановлення обставин кримінального правопорушення у випадку, якщо такі не призвели до порушення прав і свобод інших осіб, мають розглядатися як правомірні в силу ч. 1 ст. 19 Конституції України¹. Найкращим методом вирішення окреслених питань є доопрацювання кримінального процесуального закону в частині прав потерпілого на формування доказів, а також запровадження інституту впливу потерпілого на хід досудового розслідування, можливо, за допомогою механізмів, доступних у судово-контрольному провадженні.

Значним фактором, який посилює ризики вторинної віктимізації постраждалої особи від участі у кримінальному провадженні, є процедура відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому, завданої кримінально протиправним діянням. Хоча ч. 3 ст. 127 КПК передбачає, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом, проте такі закони на сьогодні відсутні й згідно з Законом України «Про Державний бюджет України на 2021 рік»² відповідні видатки не передбачені. Інноваційна концепція за-

безпечення відшкодування (компенсації) шкоди пропонується Робочою групою з розвитку кримінального права в складі комісії з правової реформи при Президенті України (Баулін Ю. В., Гуторова Н. О., Навроцький В. О. та ін.) у проекті Кримінального кодексу України³: згідно з ч. 6 ст. 3.7.1 проекту КК передбачається запровадження Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим, видатки якого будуть спрямовуватися на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої умисним насильницьким злочином, у разі неможливості здійснення компенсації іншим способом; при цьому фонд формуватиметься за рахунок сплати кримінального штрафу (ч. 1 ст. 3.1.3, ч. 1 ст. 3.11.4 проекту КК), конфіскації майна (ч. 1 ст. 3.8.1 проекту КК), вилучення (відчуження) речей (ч. 1 ст. 3.8.3 проекту КК). Однак доки вказана концепція не запроваджена, одним із найдієвіших способів відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому залишається цивільний позов.

Пункт 1 ст. 16 Директиви ЄС про потерпілих установлює, що держави-члени ЄС мають забезпечити стан, за якого в ході кримінального провадження потерпілі наділені за статусом правом отримати рішення про компенсацію від правопорушника у межах розумного часу, крім випадків, коли національний закон передбачає винесення такого рішення у ході іншої юридичної процедури. Для отримання рішення про компенсацію від правопорушника у кримінальному провадженні потерпілий та інша особа, якій кримінально протиправним діянням завдано шкоди, наділена за ст. 128 КПК правом пред'явити цивільний позов⁴. Новелою КПК є можливість за допомогою цивільного позову отримати відшкодування не лише матеріальної шкоди, як це було передбачено КПК 1960 року, а й моральної (імовірно, третій вид шкоди, передбачений у ч. 1 ст. 55 КПК – фі-

³ Баулін Ю., Гуторова Н., Навроцький В та ін. 'Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 17.01.2021)' (Новий Кримінальний Кодекс. EUAM Ukraine) <<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>> (дата звернення 20.01.2021).

⁴ Знаковим є те, що таке право прямо не передбачене у ст. 56 «Права потерпілого», у якій міститься лише загальна згадка про те, що потерпілий протягом кримінального провадження має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом (п. 10 ч. 1). Указане, як було зазначено вище, може призводити до неінформування потерпілого про право заявляти цивільний позов у кримінальному провадженні та невключення інформацію про відповідну процедуру у пам'ятці про процесуальні права та обов'язки потерпілого.

¹ Конституція України: Основний Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР з наступними змінами URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 20.11.2020).

² Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15 грудня 2020 року № 1082-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20> (дата звернення: 20.01.2021).

зична – визнається законодавством такою, яка не підлягає прямій оцінці, а тому й компенсації, і має розглядатися як шкода, що призвела до моральних страждань і матеріальних витрат). Але для реалізації такого права потерпілий має здійснити складну процесуальну дію – підготувати та пред'явити позовну заяву. При цьому форма і зміст такої повинна відповідати вимогам, установленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства (ч. 4 ст. 128 КПК). Такі вимоги передбачені статтями 175, 177 ЦПК¹, у тому числі: зміст позовних вимог; спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні (п. 4 ч. 3 ст. 175); виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують указані обставини (п. 5 ч. 3 ст. 175); відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, в тому числі, якщо законом визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору (п. 6 ч. 3 ст. 175) та ін. Фактично чинна редакція КПК у взаємозв'язку з ЦПК передбачає, що цивільна позовна заява має змістовно дублювати відомості, які підлягають установленню під час досудового розслідування і мають бути викладені у кримінальній позовній заяві – обвинувальному акті прокурора. Але тягар на встановлення таких відомостей і їх виклад лягає цілком на потерпілого, оскільки КПК не передбачає надання безоплатної правової допомоги чи правового консультування з боку прокуратури щодо складання такого. Відтак, право потерпілого за статусом «отримати рішення про компенсацію від правопорушника» в ході кримінального провадження перетворюється з права, що спрямоване на гарантування відшкодування і спрощення процедури такого, на право-тягар, до того ж доволі заформалізований.

Із другого боку, відповідно до речення другого абз. 1 ч. 3 ст. 128 КПК цивільний позов може бути поданий прокурором у випадках, установлених законом, також в інтересах громадян, які через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права. Однак указана норма прямо

¹ Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс Законів України від 18 березня 2004 року № 1618-IV з наступними змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення 01.02.2021)

суперечить Конституції України, відповідно до якої прокуратура здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (п. 3 ч. 1 ст. 131¹), але не наділена правами представляти інтереси будь-яких інших фізичних чи юридичних осіб, крім, власне, держави². Крім цього, ч. 4 ст. 131² Основного Закону України встановлює, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді. Тому, на нашу думку, на сьогодні прокурор позбавлений можливості подавати цивільну позовну заяву у кримінальному провадженні в інтересах потерпілого, навіть у випадках, передбачених абз. 1 ч. 3 ст. 128 КПК.

Таким чином, можна констатувати, що протягом останніх 30 років мало місце фактичне звуження процесуальних прав потерпілого на надання правничої допомоги в отриманні в межах кримінального провадження рішення про відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінально протиправним діянням. Так, якщо ч. 2 ст. 29 КПК 1960 р. у первісній редакції зазначала, що «прокурор вправі пред'явити або підтримати пред'явлений потерпілим цивільний позов, якщо цього вимагає охорона державних чи громадських інтересів, а також у випадках, коли майнові збитки завдані особі, яка внаслідок безпорадного стану, залежності від обвинуваченого або з інших причин не може захистити свої законні інтереси (*курсив наш – В. Н.*)»³, то наступна редакція 1992 року передбачала можливість прокурора пред'являти цивільний позов в інтересах потерпілого тільки у випадку, якщо цього вимагає охорона «громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права (*курсив наш – В. Н.*)»⁴. У первісній редакції ч. 3 ст. 128 КПК 2012 р., крім передбачених у чинній редакції підстав, було передбачено також подання прокурором цивільного позову в інтересах громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, похилий вік неспроможні самостійно захис-

² Для обґрунтування права прокуратури пред'являти чи підтримувати цивільний позов у кримінальному провадженні можуть бути застосовані спроби розширеного тлумачення «підтримання публічного обвинувачення в суді» (п. 1 ч. 1 ст. 131¹), що, однак, на нашу думку, явно виходить за формальний зміст, закріплений буквою Конституції України.

³ Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 28 грудня 1960 року // *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1961. №2. ст. 15. С. 94.

⁴ Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України: Закону України від 15 грудня 1992 року № 2857-XII ст. 10 розділу I. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2857-12/ed20050901> (дата звернення 01.02.2021).

тити свої права¹, у 2014 році з прийняттям нового Закону України «Про прокуратуру»² було введено чинну редакцію ч. 3 ст. 128, яка *de facto* стала неконституційною 30 вересня 2016 р. з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»³. При цьому до середини 2001 р.⁴ діяла норма ч. 3 ст. 29 КПК 1960 р. у первісній редакції, відповідно до якої, якщо прокурором чи іншою особою не було пред'явлено цивільний позов в інтересах потерпілого, який належав до передбаченої у ч. 2 категорії потерпілих, щодо яких мають застосовуватися позитивні дії, то суд був зобов'язаний при ухваленні вироку *з власної ініціативи* вирішити питання про відшкодування матеріальних збитків, завданих злочином. Вважаємо, що досвід такого правового регулювання був передчасно відкинтий. Він може використовуватися при подальшому вдосконаленні кримінального процесуального закону: як видається, цілком можливим є запровадження для потерпілих – фізичних осіб спрощеного порядку отримання в ході кримінального провадження відшкодування (компенсації) шкоди, спричиненої кримінально протиправним діянням, який би полягав лише у безпосередньому письмовому висловленні під час досудового розслідування чи підготовчого провадження бажання отримати таке відшкодування за результатами розгляду обвинувального акта в суді, а юридичне обґрунтування й мотивування такого відшкодування було б субсидіарно покладено на сторону обвинувачення під час змагального провадження в суді.

Іншим, більш простим у техніко-юридичному плані способом врегулювання забезпечення отримання потерпілим в ході кримінального провадження відшкодування (компенсації) шкоди, спричиненої кримінально протиправним діянням, є передбачення надання для певної категорії потерпілих безоплатної правової допомоги адвоката, у тому числі в питаннях підготовки, подання

і підтримання цивільного позову у кримінальному провадженні. Натепер право на безоплатну вторинну правову допомогу надано лише особам, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі⁵. Розглядаючи проблему надання потерпілому безоплатної правової допомоги, О. Г. Шило звертає увагу на необхідність забезпечення передбаченого ст. 24 Конституції України принципу рівності конституційних прав і свобод особи і підтримує надання такої окремих категоріям осіб⁶.

На наш погляд, визначена п. 13 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» категорія постраждалих осіб, які володіють правом на вторинну правову допомогу, є недостатньо повною і потребує розширення хоча б за рахунок осіб, які постраждали від насильницьких кримінальних правопорушень, осіб, які не досягли повноліття, обмежено дієздатних чи недієздатних осіб, а також осіб, які внаслідок похилого віку, фізичного чи майнового стану не мають можливості ефективно самостійно забезпечити захист своїх прав і законних інтересів у ході кримінального провадження.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо, що одним із загальних змістовних завдань кримінального провадження є відновлення особистої безпеки постраждалої особи. Указане завдання не лише стверджується в різних формулюваннях у низці міжнародних правових актів, а й доктринально впливає з позитивних зобов'язань держави.

Якщо кримінальне провадження стосується кримінально протиправного діяння, яким було заподіяно шкоду приватній особі, то щодо постраждалої особи таке кримінальне провадження має вирішити певні спеціальні завдання, зокрема: попередити вторинну віктимізацію цієї особи, що може настати у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження, та забезпечити результативне й ефективне відшкодування фізичної, психологічної, психічної, емоційної, соціальної шкоди, компенсацію майнової шкоди та сатисфакцію постраждалій особі.

⁵ Про безоплатну правову допомогу: Закону України від 02 червня 2011 року № 3460-VI п. 13 ч. 1 ст. 14 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення 01.02.2021).

⁶ Шило О. Г. *Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: моногр.* (Право, 2011) 194

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс Законів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413> (дата звернення 01.02.2021)

² Про прокуратуру: Закон України № 1697-VII від 14 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення 01.02.2021)

³ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України № 1401-VIII від 02 червня 2016 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення 01.02.2021)

⁴ Пункт 19 ст. 1 Закону України № 2533-III від 21 червня 2001 року «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2533-14> (дата звернення 01.02.2021).

Кожна постраждала від делінквентного посягання особа має абсолютне право на припинення страждань, у тому числі на захист від вторинної віктимізації та її попередження. Поведінка посадових осіб органів кримінальної юстиції може бути як джерелом вторинної віктимізації, так і засобом для її попередження і подолання. Тому бажаним є деталізація на нормативному рівні як загальних завдань кримінального провадження щодо постраждалої особи (її захист, охорона і відновлення її особистої безпеки, вирішення публічно-приватного кримінального спору), стандартів поведіння уповноважених осіб з такими особами, так і реактивних і проактивних прав потерпілого.

Значний науковий інтерес при розгляді питання про забезпечення прав постраждалої особи у кримінальному провадженні складає Директива ЄС про потерпілих, яка є комплексним, обов'язковим для кожної держави-члена ЄС нормативно-правовим актом.

Деякі з передбачених Директивою ЄС про потерпілих права на високому рівні забезпечені чинними нормами КПК, у той час як інші потребують розширення і нормативного доповнення. Так, потребує врегулювання питання безоплатного надання потерпілому ключових процесуальних документів у перекладі рідною чи іншою мовою, якою володіє потерпілий, якщо існують складнощі в мовній комунікації.

Видається слушним детальна нормативна розробка спеціальних заходів забезпечення кримінального провадження на основі передбачених Директивою ЄС про потерпілих засобів для захисту схоронності і гідності постраждалих осіб (превентивні тимчасові заборонні судові рішення, захисні накази, обмежувальні судові накази (ухвали)), а також законодавче закріплення Пропозицій КМЄС щодо попередження вторинної віктимізації, урахування висловлені вище авторські зауваження та доповнення, зокрема, запровадження індивідуальної оцінки потерпілих для встановлення спеціальних потреб у захисті та передбачення особливостей здійснення процесуальних дій, у яких беруть участь уразливі потерпілі.

Інформування потерпілого про його права є ключовою процесуальною дією, оскільки воно не лише є одним із найдієвіших засобів попередження вторинної віктимізації, але й складає передумову для реалізації потерпілим проактивних прав, а також можливість за допомогою заяв чи скарг домогатися реалізації реактивних прав від

уповноважених осіб. На наш погляд, значною прогалиною нормативного забезпечення кримінальної процесуальної діяльності є відсутність у КПК вимог до структури чи змісту пам'ятки про процесуальні права та обов'язки потерпілого. Ураховуючи положення Директиви ЄС про потерпілих та те, що правозастосовець є вільним у реалізації припису КПК щодо формування змісту і вручення такої пам'ятки, вважаємо за необхідне обов'язково вказувати у пам'ятці потерпілого також процесуальні права, пов'язані з відшкодуванням (компенсацією) шкоди у кримінальному провадженні і пред'явленням цивільного позову, підстави і порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування і судового провадження, можливості, порядок і особливості здійснення перемовин щодо укладення угоди про примирення та ін. При цьому пам'ятка має бути адаптована для сприйняття відповідної інформації пересічною особою, містити графічні елементи, спрощений текст, уникнення ускладнених правових синтаксичних конструкцій тощо.

Пропонується здійснювати впровадження положень Директиви ЄС про потерпілих у частині реактивних прав постраждалої особи шляхом використання уповноваженими особами передбаченої нормами КПК дискреції, а також застосовуючи доступні організаційні та матеріально-технічні засоби.

Нормативного вдосконалення потребує й коло процесуальних прав потерпілого, зокрема в частині здійснення формування доказів, ініціювання не лише слідчих (розшукових) дій, а й більшості заходів забезпечення кримінального провадження. Висловлено думку про те, що проактивні дії потерпілого щодо самостійного встановлення обставин кримінального правопорушення мають розглядатися як правомірні в силу ч. 1 ст. 19 Конституції України, у випадку, якщо вони не призвели до порушення прав і свобод інших осіб. Нагальне реформування є необхідним у частині законодавчої регламентації способів відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також забезпечення потерпілого безоплатною професійною правничою допомогою.

Видається за можливе запропонувати доповнити ст. 3 КПК положенням про те, що спеціальним завданням кримінального провадження є попередження вторинної віктимізації постраждалої особи.

REFERENCES

*List of legal documents***Legislation**

1. Konstytutsiia Ukrainy: Osnovnyi Zakon vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR z nastupnymy zminamy URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian)
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Zakoniv vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (in Ukrainian)
3. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Zakoniv Ukrainy vid 18 bereznia 2004 roku № 1618-IV z nastupnymy zminamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (in Ukrainian)
4. Pro zatverdzhennia Kryminalno-protsesualnoho kodeksu Ukrainiskoi RSR : Zakon Ukrainiskoi RSR vid 28 hrudnia 1960 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR. 1961. № 2. St. 15. 94.
5. Pro vnesennia dopovnen i zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 15 hrudnia 1992 roku № 2857-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2857-12/ed20050901> (in Ukrainian)
6. Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2021 rik: Zakon Ukrainy № 1082-IX. vid 15 hrudnia 2020 roku URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20> (in Ukrainian)
7. Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (in Ukrainian)
8. Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasyilstvu : Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 2017 roku № 2229-VIII, z nastupnymy zminamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (in Ukrainian)
9. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia): Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2016 roku № 1401-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (in Ukrainian)
10. Pro vnesennia zmin do Kryminalno-protsesualnoho kodeksu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2001 roku № 2533-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2533-> (in Ukrainian)
11. Pro bezoplatnu pravovu dopomogu : Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2011 roku № 3460-VI z nastupnymy zminamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-> (in Ukrainian)
12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Yedynyi reiestr dosudovykh rozsliduvan, poriadok yoho formuvannia ta vedennia : nakaz Heneralnoho prokurora vid 30 chervnia 2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20> (in Ukrainian)
13. Directive of the European Parliament and of the Council 2012/29/EU of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA [2012] OJ L315/57. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029> (in English)
14. Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure (Adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387th meeting of the Ministers' Deputies) [1985] URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804dcca (in English)
15. Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2006 at the 967th meeting of the Ministers' Deputies) [2006] URL: <https://rm.coe.int/16805afa5c> (in English)
16. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11 May 2011. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (in English)

Bibliography**Authored books**

1. Shylo O, *Teoretyko-prykladni osnovy realizatsii konstytutsiinoho prava liudyny i hromadianyna na sudovy khakhyst u dosudovomu provadzhenni v kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Theoretical and applicable foundation for realization of the constitutional right of a person and a citizen to judicial protection in pre-trial proceedings in criminal process] (Pravo 2011) (in Ukrainian).

Edited books

2. Boiko O (ed), *Praktykum zi skladannia protsesualnykh dokumentiv* [Workshop on drafting procedural documents] (2nd edn, Lira LTD 2017) (in Ukrainian).

3. Chovhan V (ed), *Prava poterpilykh vid nasylnytskykh zlochyniv v Ukraini: mizhnarodni standarty ta natsionalni praktyky* [Rights of Victims of Violent Crimes in Ukraine: International Standards and National Practices] (Vydavnychi dim «Artek», 2020) (in Ukrainian).
4. Petryshyn O (ed) *Kataloh prav liudyny. Zahalna teoriia prava* [Catalog of human rights. General theory of law] (Pravo 2020) (in Ukrainian).

Journal articles

5. Glinskaja N, Shilo O, Verhogljad-Gerasimenko E, 'Problemy implementacii standartov preduprezhdenija vtorichnoj viktimizacii poterpevshego v ugovnoe processual'noe zakonodatel'stvo Ukrainy' [Problems of implementing standards for the prevention of secondary victimization of crime victims in Ukrainian criminal procedure legislation] (2020) 14 (6) *Vserossiiskii kriminologicheskii zhurnal. Russian Journal of Criminology*, 927 DOI: 10.17150/2500-4255.2020.14(6).927-936 (in Russian).

Disertations

6. Khrystova G, 'Doktryna pozytyvnykh zoboviazan derzhavy u sferi prav liudyny' [The doctrine of the state positive obligations in the field of human rights] (LLD thesis, Yaroslav Mudryi National Law University, 2019) <http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Xristova/d_Xristova.pdf> (in Ukrainian).

Websites

7. 'Proekt Zakonu pro ratyfikatsiiu Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavyshechamy' [Draft Law on Ratification of Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence] (Verkhovna Rada of Ukraine, 2016) <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492> (in Ukrainian).
8. 'Propozytsii Konsultatyvnoi misii Yevropeiskoho Soiuzu shchodo vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu' [European Union Advisory Mission in Ukraine Proposals for amendments to the Criminal Procedure Code] (Komitetu z pytan pravookhoronnoi diialnosti, 2017) <<http://komzakonpr.rada.gov.ua/uploads/documents/31985.pdf>> (in Ukrainian).
9. Baulin Yu, Hutorova N, Navrotskyi V and others 'Kryminalnyi kodeks Ukrainy (proiekt). Kontrolnyi tekst (stanom na 17.01.2021)' [Criminal Code of Ukraine (draft). Control text (as of 17.01.2021)] (Novyi Kryminalnyi Kodeks. EUAM Ukraine, 2021) <<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>> (in Ukrainian).

Новожилов В. С. Попередження вторинної віктимізації як завдання кримінального провадження

Стаття присвячена проблемі визнання забезпечення захисту, охорони і відновлення безпеки потерпілого, попередження вторинної віктимізації як завдання кримінального провадження. Метою статті є дослідження завдань кримінального провадження крізь призму прав, свобод та законних інтересів постраждалої особи. Відновлення особистої безпеки постраждалої особи є загальним змістовним завданням кримінального провадження, яке закріплюється в міжнародних правових актах і доктринально впливає з позитивних зобов'язань держави. Спеціальним завданням кримінального провадження є попередження вторинної віктимізації постраждалої особи. Проаналізовано Директиву ЄС про потерпілих і запропоновано способи транспозиції деяких її положень в кримінальне процесуальне право України, зокрема, в частині прав вразливих потерпілих, способів відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому, удосконалення змісту пам'ятки про процесуальні права та обов'язки потерпілого.

Ключові слова: вторинна віктимізація, вразливий потерпілий, завдання кримінального провадження, пам'ятка, захист прав потерпілого, європейські стандарти прав потерпілого, відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому у кримінальному провадженні, цивільний позов.

Новожилов В. С. Предупреждение вторичной виктимизации как задача уголовного производства

Статья посвящена проблеме признания обеспечения защиты, охраны и восстановления безопасности потерпевшего, предупреждения вторичной виктимизации как задачи уголовного производства. Целью статьи является исследование задач уголовного производства сквозь призму прав, свобод и законных интересов пострадавшего лица. Восстановление личной безопасности пострадавшего лица является общей содержательной задачей уголовного производства, которая утверждается в международных правовых актах и доктри-

нально проистекает из позитивных обязательств государства. Специальной задачей уголовного производства является предупреждение вторичной виктимизации пострадавшего лица. Проанализирована Директива Европейского Союза о пострадавших и предложены способы транспозиции некоторых ее положений в уголовное процессуальное право Украины, в том числе, в части прав уязвимых потерпевших, способов возмещения (компенсации) вреда потерпевшему, совершенствования содержания памятки о процессуальных правах и обязанностях потерпевшего.

Ключевые слова: вторичная виктимизация, уязвимый потерпевший, задачи уголовного производства, памятка, защита прав потерпевшего, европейские стандарты прав потерпевшего, возмещение (компенсация) вреда пострадавшему в уголовном производстве, гражданский иск.

Novozhylov V.S. Prevention of secondary victimization as the objective of criminal procedure

The study is devoted to the issue of recognition of ensuring victims protection, preservation and restoration of their personal safety, as well as secondary victimization prevention as objectives of criminal procedure. The aim of the study is to analyse objectives of criminal procedure through the prism of rights, freedoms and lawful interests of the harmed person. The author's classification was derived, according to which restoration of victim's personal safety is common essential criminal procedural objective. The author examined that this objective is indicated in various international legal acts and that it is founded on the positive obligations doctrine. A logical division of victim's criminal procedural rights on reactive and proactive rights was provided. Victim's reactive rights are enforced by the criminal procedural reaction of other subjects of criminal process and victim's proactive rights may be enforced only when victim's active intent to apply them is expressed. It was proposed to attribute prevention of secondary victimization to special criminal procedural objectives. The behaviour of criminal justice agency's officials, that can be either the source of secondary victimization or the instrument of its prevention and overcome of victim's potential harm or trauma as a result of a criminal offence, was characterised. An overview of the Victims' Rights EU Directive that is fundamental binding legal act that became the statutory core of legal provisions on victims' rights in criminal procedure in a common European legal space was provided. The ways of transposition the Victims' Rights EU Directive into Ukrainian national criminal procedural law were described, in particular the legislative proposals to establish the victims' right to receive written translation, free of charge, of keys documents in criminal procedure in a language that they understand, to implement into the law interim injunctions and restraining orders for the end to protect the safety and dignity of victims, to prescribe the procedure of individual assessment of victims to identify specific protection needs and to improve procedure of enforcing victims' right to receive information, especially on the part of content that must be included in a leaflet advising on victim's procedural rights and duties.

Keywords: secondary victimization, vulnerable victim, tasks of criminal proceedings, memo, protection of victims' rights, European standards of victims' rights, transposition the Victims' Rights Directive.

Стаття надійшла до редакції: 5.04.2021 р.

Прийнята до друку: 29.04.2021 р.